SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM
BUDAPEST, HŐSÖK TERE
KURÁTOR · DÁGI MARIANNA
NYITVA · 2010. DECEMBER 14. – 2011. FEBRUÁR 27.
FELELŐS KIADÓ · DR. BAÁN LÁSZLÓ
TERV · BÁRD JOHANNA
FÉNYKÉPEK · MÁTYUS LÁSZLÓ
NYOMTATÁS · MESTER NYOMDA

AZ ÉVSZAK MŰTÁRGYA

2010. TAVASZ NYÁR ŐSZ TÉL

SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM – ANTIK GYŰJTEMÉNY

NAGY SÁNDOR PÉNZVERÉSE

III. Alexandros (Nagy Sándor) a hódító hadvezérek örök példaképe. Alig több, mint évtizednyi uralkodása (336–323) alatt földrésznyi területet, számtalan népet és kultúrát vont a makedón királyság uralma alá. S bár birodalma nem élte túl megteremtőjét, Alexandros hadjárata a hellén világ horizontját egészen a Himalája vidékéig terjesztette ki. Államszervező tevékenységének lényeges pontja volt a birodalmi méretű pénzverés megszervezése, amelynek rendszere az utódállamokban is fennmaradt. Éremtípusait átvették közvetlen utódai, és számos görög városban még századokkal később is változatlan formában verték a legendás király pénzérméit. A görög világ határain túl pedig jónéhány „barbár" nép használta mintául Alexandros pénzeit: kelták (46–47), thrákok (44–45) dákok és geták (49–51).

A makedón királyok a Kr.e. 5. század elején, I. Alexandros uralkodása idején kezdtek pénzt verni, kiaknázva a terület gazdag nemesfémbányáit (1). Értékpénzeiket ezüstből verték, mint a korabeli görög államok többsége. (Aranypénzeket ekkoriban csupán a perzsa birodalomban bocsátottak ki rendszeresen, a nagykirályok „dareikosa" jelentette a korszak aranyvalutáját). I. Alexandros még nagycímletű ezüstpénzeket bocsátott ki, utódai viszont már csak kisebb címleteket (2–3). Ennek oka az általuk használt bányák kimerülése, főleg pedig az athéni pénzrendszer általános elterjedése lehetett. A Kr.e. 5. század közepére ugyanis a perzsák ellen győztes görögök élén álló Athén lett az Égeikum vezető hatalma. Az athéni „baglyos" ezüstök, az attikai pénz- és súlyrendszer használata mindenfelé elterjedt Hellasban. S bár a Kr.e. 5. század végére, a peloponnésosi háborút követően Athén elvesztette politikai vezető szerepét, gazdasági jelentősége továbbra is megmaradt.

46

Kr.e. 359-ben nagy formátumú uralkodó került a makedón trónra: II. Philippos, Nagy Sándor apja. Sorra meghódította a görög városállamokat, és egységes birodalommá alakította Hellast. Ezután a perzsa birodalom ellen készült, úgymond megtorlásul a másfél évszázada vívott görög-perzsa háborúk pusztításaiért. Ám merénylet áldozata lett, s a feladatot fiának kellett végrehajtani.

47

II. Philippos tette meg az első lépéseket a birodalmi méretű pénzrendszer megteremtésére. A görög világban elsőként vezette be a rendszeres és párhuzamos arany- és ezüstpénzverést. Ezt elsősorban a Pangaion hegy környéki aranybányák elfoglalása és kitermelése tette lehetővé. Attikai súly szerint kibocsátott aranyait (7–9). a perzsa aranyak kiszorítására szánta. Ezüstérméi (4–6) viszont még a helyi súlyrendszer alapján készültek.

9

12/a

12/b

21/a

21/b

III. Alexandros folytatta apja művét. Az ezüstöket is attikai súlyban verette (21), és ezzel megvetette annak a pénzrendszernek az alapjait, ami közel három évszázadon át a hellén világ vezető pénzrendszere lett. Hatalmas mérvű pénzkibocsátásának nyersanyagbázisát a perzsa kincstárakból zsákmányolt óriási nemesfém-készletek jelentették (ókori források több mint 220 ezer talantont, közel 6000 tonnát említenek). Pénzei számos verdében készültek, Makedónián kívül Kis-Ázsiában (22), a Közel-Keleten (23), és az egyiptomi Memphisben (24) is, ahol éppen az ő pénzeivel indult meg a rendszeres pénzverés. Az éremképek, a pénzek stílusa és a rájuk vésett monogramok (talán a verésért felelős tisztviselők jelzései) egyaránt utalhatnak a verdékre.

Az éremképek – mint azóta is – világos, közérthető üzenetet hirdettek: III. Alexandros az egész görögség élén állva indult a perzsák ellen. Így került arany statérjaira az egykori perzsellenes szövetséget vezető Athént jelképező Athéna istennő képe, valamint a győztes tengeri csatákra utaló győzelemistennő, Niké, kezében árbocrúddal (10–15). Az ezüst tetradrachmák és drachmák előlapján ábrázolt és régi hagyományt folytató (3) oroszlánbőr fejdíszes Héraklés a makedón királyi család mítikus eredetére utalt (21–24). A hátlapon trónoló Zeus viszont már egyetemes istenségként fogható fel, hiszen a Keleten tisztelt főisteneket is hasonló módon ábrázolták (21–29). III. Alexandros pénzein – akárcsak elődeién – mindig szerepel az uralkodó birtokos esetben álló neve: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. A királyi cím, a szintén genitívusban álló ΒΑΣΙΛΕΩΣ felirat csak uralkodása vége felé került rá pénzeire (14), először talán Babylónban. Keleti alattvalói ugyanis – a perzsa nagykirályok utódaként – isteni tiszteletben részesítették őt, és ennek jelzéseül írták pénzeire a basileus szót. A hagyományos görög felfogás ugyanis alapjában elítélte a rang jelzését, csakúgy, mint élők arcmásának az ábrázolását; a makedóniai vereteken az uralkodó életében soha nem tüntették fel a királyi címet, és a portréját sem ábrázolták. Nagy Sándor portréjával először egyik utódának, Lysimachos thrák királynak a pénzein találkozunk, ahol a kosszarvval díszített arc világos utalás a Zeus-Ammón isten fiának tartott Alexandrosra (40). A Nagy Sándor ezüstpénzein ábrázolt Héraklés-fejet pedig már az ókorban is a király képmásának tekintették: a Kr.u. 3. századi, Macedonia provinciában kibocsátott bronzpénzek előlapján például a hérós fejénél az ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ felirat olvasható (57). III. Alexandros pénzverése nem szűnt meg az uralkodó halálával. A kezdetben még legitim utódnak számító III. Philippos Arrhidaios, Nagy Sándor féltestvére a saját nevében ugyan, de Alexandros éremtípusait verette tovább (32–34). A széthulló birodalmon osztozkodó hadvezérek, a diadochosok is egy ideig változatlan formában verették tovább éremtípusait. Elsőként az Egyiptomban önálló dinasztiát alapító Ptolemaios vezetett be új éremképet (Kr.e. 315 körül), bár eleinte még ő is az 'Alexandros királyé' feliratot használta (42–43). Egy másik hadvezér, Seleukos, győztes babylóni bevonulása után (Kr.e. 312) eleinte még Alexandros nevében bocsátotta ki pénzeit. Ám Kr.e. 306, a királyi cím felvétele után már saját nevével feliratozva adta ki a Nagy Sándortól

40

59

átvett éremtípusokat (41). Démétrios Poliorkétés, Makedónia uralkodója pedig már nem csak a saját nevében, de a saját portréjával is veretett tetradrachmákat (35–36). Az őt követő királyok is saját éremképeket alakítottak ki, olykor portréjuk is rákerült a pénzekre (37–39). Nagy Sándor attikai pénzlábon alapuló pénzrendszere Makedóniában és a hellénisztikus államok többségében továbbra is fennmaradt. Sőt, éremtípusai sem tűntek el teljesen, mert számos, önálló pénzveréssel rendelkező város még a 3–2. században (28–29) – néhányan, pl. Odessos (30–31) pedig még a Kr.e. 1. század elején is – változatlan éremképpel és felirattal, noha egészen más stílusban verette őket. Még a római Makedóniában is bocsátottak ki attikai súlyú tetradrachmákat, elsősorban háborúk idején, a hadikiadások fedezésére (52–54). A Kr.e. 1. század elején a makedóniai római legatusok egyes vereteinek az éremképe és felirata is a hajdani uralkodót idézi (55–56). S még a 4. századi, Rómában vert emlékérmeknek is kedvelt ábrázolása volt Nagy Sándor (58–59), aki ekkor már a letűnt pogány világ nagyságát jelképezte a kereszténnyé váló Örök Városban.

8

TORBÁGYI MELINDA

6

5

A 5, 6, 8, 9, 21, 40, 46, 47, 59 SZ. ÉRMEK: KÖLCSÖN A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ÉREMTÁRÁBÓL